

Драган Долинај¹

ТУРИСТИЧКО-ГЕОГРАФСКИ ПРИКАЗ СИРМИУМА

Историјска основа

Прошлост Сремске Митровице и њене ближе околине, која у историјској епохи достиже старост од око два миленијума, има своје дубље корене у материјалној култури праисторијских популација и досеже до првих почетака људског живота у региону Срема. За најстарију епоху људског друштва старије камено доба (палеолит) не постоје археолошки докази који би потврђивали њену присутност на овом простору. Једино су нађени фосили фауне овог периода, мамута, циновског јелена и дивљег говечета. Млађе камено доба (неолит) карактеришу веома примитивни облици матичне земљорадње, припитомљавање животиња и гајење стоке и стварање сталних насеља земуничког типа укопаних у земљу или од надземних кућа, које су саграђене од плетера и облепљене блатом. Неолитска насеља се налазе обично поред река или стајаћих вода на уздигнутим теренима. Старија фаза неолита позната је у археологији као старчевачка или керешка културна група. Материјални остаци старчевачке групе констатовани су на локалитету Калварија. Брежуљак Калварија, потковичастог облика, висок око 12 м, налази се на источној периферији града и представља једино видно природно узвишење у ближој и даљој околини Сремске Митровице. Истраживања су показала да је ово насеље формирано на узвишеној тераси од барског леса, до које ниво Саве није допирао ни приликом највиших водостаја. Близину Саве су користили за риболов, а вероватно и као саобраћајницу (Група аутора, 1968). Старчевачку групу смењује винчанска културна група, чије становништво врши миграције са истока и у Срем долази вероватно из Баната. Асимилују старчевачку групу и на њеним темељима изграђују своју културу и то надземне куће од плетера и земљане посуде винчанске провенијенције. Винчанци се, поред Калварије, насељавају на локалитету Легет, који се налази источно од Сремске Митровице 2-3 км, као и на локалитету Мала страна који је удаљен од Сремске Митровице у правцу запада око 3 км. Локалитет Мала страна налази се на једној лесној греди (узвишењу) и простире се дуж савске обале око 500 м. Завршетак млађег каменог доба обележен је насељавањем Срема новим етничким групацијама са запада и севера што се манифестује кроз егзистенцију нових културних група (бодрог - керестурска, баденска и вучедолска). Нала-

---

¹ Мр Драган Долинај, Сремска Митровица.

зи бакарних секира са једном оштрицом и цевастим продужењем отвора и са лезастим сечивом без отвора са локалитета Легет, као и насеље на Калварији показују да је и Сремска Митровица била на позорници ових збивања. Проналазак калаја и његов састав са бавром дају чврсту легуру бронзу која је, због могућности ливења, била погоднија за обраду и практичнија за употребу. За овај период везани су проналасци на локалитету Градин, који се налази источно од Калварије око 1 км, припадају дубовачко-жутобрдској култури, која је хронолошки млађа од ватинске и карактерише је инкрустована керамика. На овом локалитету нису вршена ископавања него се ради о налазима површинског материјала па није сигурно да ли се ради о насељу или некрополи. Насеље на Калварији припада млађој фази Белегиш групе и може се датовати у позно бронзано доба. Доласком Келта, Срем улази у млађе гвоздено доба (латен). Келти долазе из Западне Европе и на свом путу према Балкану освајају целу област средње Европе, а један њихов део допире до Грчке и Мале Азије. Материјалну културу латена карактерише широка примена гвожђа и коначна победа над бронзом. На Калварији постоји келтско насеље, које је доста оштећено каснијим укопавањима од стране Римљана (Група аутора, 1968).

Антички Сирмиум

Главни циљ доласка Римљана и освајања Паноније било је спречавање и уништавање варварских племенских савеза, који су овом региону постали нарочито опасни. Оснивачи сирмиумског цивитета били су у ствари панонски Амантини и Келти, па су Римљани, после 34. године старе ере, затекли већ извесну урбанистичку физиономију насеља. Они су задржали постојеће име насеља Сирмиум, око чијег порекла и значења има више тумачења. Још је Бонфиниус, историчар на двору Матије Корвина, писао да је Сирмиум добио име по вођи илирског племена Трибала, Сиру, чије је име латинизовано у Сирмус. По другом мишљењу име је дошло по Сирмусу, вођи келтског племена Тауриска. Мало је података о зачецима Сирмиума под римском влашћу, не зна се ништа о Сирмиуму као евентуалном римском кастрому или муниципију, што би било логична степеница напредовања до највишег градског типа - колоније. Нова ера почела је у знаку сталних немира који су прерасли у отворени рат у 6. години када Илири дижу устанак на широком простору од Далмације до Паноније. Захваљујући додатним трупама из Мезије које је у брзом маршу довео Цецина Север, Сирмиум је био одбрањен, а побуна угушена. После угушења устанка, Римљани су приступили енергичној пацификацији и романизацији сремске области. Сирмиум је вероватно од тога почео да добија римски

карактер и да се плански изграђује и развија. Рим је озбиљно морао рачунати на опасност које ће му стално претити са подручја средњег Дунава. Равна панонска плоча налагала је организовање чврстих и поузданих одбрамбених тачака и стационисање знатних војних снага око једног повољног стратешког и комуникационог центра. Тај центар у Панонији постао је Сирмиум, који се временом развио у моћно војно и економско средиште читаве Паноније. Испред и око њега (као штит) стражарила су утврђена места: Тауринум (Земун), Бургенае (Бановци), Риттиум (Сурдук), Асуминциум (Сланкамен), Теутобургиум (Даљ) итд (Група аутора, 1968). Добро заштићен, Сирмиум је могао уживати како поверење тако и инвестиције римских владара, па је брзо стекао права која нису стигла да заслуже ни сва места у Италији. Већ у време флавијанске династије (69-96. год.) Сирмиум је постао колонија, град највише категорије у римском царству. Прва већа концентрација војске у Сирмиуму је била у доба I дачког рата, који је започео Домицијан. У периоду ових догађања (I век) у Сирмиуму је било развијено високо друштво римског царства па су нађени бројни материјални остаци керамичких производа из северне Италије, Германије и Галије, стакло и накит са истока, ћилибар са Балтика, а извесни фрагменти фресака, које су откопане у Сирмиуму, доказују директне везе са фрескосликарством у Италији у I веку. Уочи II дачког рата у Сирмиуму се поново концентришу веће војне јединице и речна флота. Изгледа да је цар Трајан боравио у граду целу зиму 101-102. год., припремајући одлучан напад на Дачане у данашњој Румунији. Сирмиум је био познат као седиште команде речне флоте. У II веку због немира сарматских племена, цар Марко Аурелије у Сирмиуму образује свој главни војни штаб. У периоду 170-174. год. у граду бораве и његова жена и кћерка са царском свитом. Дижу се нове палате, а град добија луксузне садржаје (Група аутора, 1968).

Додељивање грађанских права свим становницима Римске империје 212. год., одразило се позитивно и у Сирмиуму. То је била последња тачка стављена на велики циљ романизације. Сада су сви становници постали грађани, са правима и повластицама римског цивитета. Прворазредни углед Паноније потврдио је 249. год. Деције Трајан, рођен у околини Сирмиума. Тог истакнутог војника, који је био романизовани Илир, бирају за цара, чиме је отворен преседан и за будуће људе сличног порекла. На римском престолу ускоро ће почети да се смењују романизовани Илири рођени у Сирмиуму и његовој околини, а затим у Далмацији и у данашњој Србији, чиме наши крајеви добијају прворазредни историјски значај. Један интересантан споменик, који је ископан у Митровици још 1781. год., потврдио је боравак цара Галијена у Сирмиуму. Споменик је био посвећен Јупитеру за здравље Галијена и његових војника, а подигао га је лични царев стражар. 270. год. у Сирмиум је с великим плановима дошао Клаудије

II. Он је вршио опсежне припреме за рат против варвара, али је изненада умро од куге, то је први доказ о великим епидемијама које су повремено погађале римске градове. Од 270. до 275. државом влада ратник и градителј Аурелијан, рођен у Сирмиуму. Од 276. до 282. владар је Проб, рођен такође у Сирмиуму. Он је пуно учинио за Сирмиум, организовао прокопавање каналске мреже, донео винову лозу на падине Фрушке горе, исушио мочваре око Сирмиума. Убили су га војници које је претворио у раднике на овим радовима. Војници су се брзо покајали и на месту убиства подигли велику хумку са надгробним спомеником (Група аутора, 1964).

Диоклецијан је у више наврата боравио у Сирмиуму одакле је и 290. године управљао ратом против Сармата. Увођењем тетрахијског система 293. године Сирмиум је најзад достигао и последњу степену у свом вртоглавом напретку; постао је престоница једног од четири дела државе. Диоклецијан је узео за савладара Максимилијана, рођеног у околини Сирмиума из породице сеоских надничара. Тада су наступили тренуци највећег просперитета и зрелости Сирмиума који су трајали читав век, а у наредној историји се више неће поновити, па је овај период познат као златно доба Сирмиума. Колика је моћ Сирмиума била велика говори и податак да се и Константин Велики колебао да ли да свој грандиозни Константинополис изгради на месту Сирмиума или да га пребаци у далеки Византион, будући Цариград. Политички и други разлози наметнули су друго решење и Сирмиум се нашао на пола пута између Рима и Константинополиса, односно на граници Источног и Западног царства и тиме су Сирмиуму биле одузете могућности да делује као светски центар, што ће судбоносно да се одрази за овај крај већ у V веку. Строги Диоклецијанов едикт против хришћанства нашао је нарочито верне и одане сараднике у Сирмиуму, у личностима Максимилијана и Галерија, муче и убијају хришћане на сваком кораку у Сирмијуму. Верска толеранција, проглашена 313. године, није трајала дуго, јер већ за време Констанција II (337-361), рођеног такође у Сирмиуму, дошло је до забране исповедања многобожанских култова. Та забрана је покренула освету хришћана и ставила пагане у улогу прогоњених. Тада су у Сирмиуму уништени бројни стари храмови, уништавају се уметничка дела са представама античких богова па и надгробни споменици пагана. Сирмиум је био развијени, урбанистичко пројектовани градски центар. Био је опасан бедемима, а унутар њих су се налазили форум, храмови, управне зграде, житница, купатила, позоришта, амфитеатар, поплочане улице, водовод, канализација, палате, виле, царске терме, ковница новца, а око бедема су биле некрополе. У време када је област Панонија припала Источном царству (437), надвила се опасност агресије хунског племенског савеза. Већ 441. године уследио је први напад Хуна на Сирмиум. Одбрана Сирмиума је била слаба па је Атила лако заузео град. Заузи-

мање града није било привремено, што је често био случај са варварским походима, већ је Атила остао у њему 447-448. год (Група аутора, 1968). Читав век ће Сирмиум бити ван Цариградске власти у поседу различитих варварских племена. У Сирмиуму су били Готи, Гепиди, а најдуже су се задржали ови последњи, скоро читавих сто година. 567. године Византија поново осваја Сирмиум од Гепида али је аварски каган Бајан покушавао да преговара са Византијом, мирним путем преузме град пуних 11 година. 582. године Сирмиум пада у аварске руке после неравноправне борбе између малобројних бранилаца и велике Аварске војске. То је крај касноантичког периода Сирмиума. За више од два наредна века историја Сирмиума и околине обавијена је непрозирним велом тајне. После потискивања Византије, Сирмиум је лагано умирао јер није било повољних услова за развој. Заједно са античким и византијским градом нестајало је и његово старо име. Када је током XIII века изгорело ново насеље занатлија и трговаца оно је добило ново име од једне грађевине, једне цркве старог Сирмиума, цркве заштитника града светог Димитрија. Преко градског патрона, преко цркве и античких рушевина ново насеље, израсло у другачијим условима, очувало је везу са древним Сирмиумом.

Археолошки локалитети Сирмиума

У ужем центру данашње Сремске Митровице откривена је царска палата. Она је била седиште римских царева у 4. веку, који су дуже или краће време боравили у Сирмиуму.

Слика 1. – Царска палата

Палата је била правоугаоног облика са двориштем у средини. Данас су само фрагментално откривени њени делови, док остали део чека нека друга времена да угледа светлост дана. Међутим, и ти откривени делови довољно говоре о некадашњем раскошном римском царству. Добро су очувани уређаји за централно грејање - хипокаусти (носиоци дуплих подова за пролаз загрејаног ваздуха). У једној просторији је пронађен очуван мозаички рад са ликом бога трговине Хермесом. Остаци нам говоре да су зидови палате облагани плочицама у белој, ружичастој и зеленкастој боји. Северним крилом палата је била повезана са хиподромом, највећом античком грађевином у Југославији, дугачком око 450 м, а широком 100 м. На том месту су се цареви приказивали свом народу (Група аутора, 1964).

Испод данашњег хотела „Сирмиум“ налази се архитектонски комплекс са два паралелна низа једнаких правилно распоређених просторија дуж једног широког поплочаног пролаза. То је био магацински простор за смештај хране - хореа и осталих потреба за царску палату. Зидови су очувани до висине прозора и потичу из 4. века. Сама грађевина је коришћена и у раном средњем веку као стамбени простор.

Слика 2. – Силос за жито – хореа

На месту данашњег центра Сремске Митровице налазио се и центар величанственог Сирмиума. О томе нам сведочи римски локалитет окружен богато украшеним барокним кућама трговачке и грађанске класе из 18. и 19. века. Локалитет потиче из 4. века, мада има знатно старијих остатака зграда чак из 1. и 2. века. Локалитет пресеца једна широка римска улица правца исток-запад са добро очуваном канализацијом. То је била једна од главних саобраћајница у Сирмиуму. Са обе стране пута налазе се

пешачки пролази чији остаци говоре да су били наткривени. У близини пута се налазило пристаниште, тако да на овом локалитету уочавамо и остатке радионица и зграда за складиштење робе. То су остаци радионица за израду коњске опреме, оружја, стакла и свих роба неопходних становништву оног времена. Од зграда за складиштење робе очувани су остаци житнице (хореа). То је била зграда правоугаоне основе са 24 масивно зида-на ступца у четири реда. Правилно распоређени, носили су прстенасте сво-дове на којима се издизала висока грађевина житнице. На локалитету је пронађено више камених млинских жрвњева (Група аутора, 1964).

Слика 3. – Житни трг

Северно од житнице пронађен је локалитет који је представљао римско купатило, објекат неизбежан за живот тадашњих Римљана. Оно је изузетне величине и дебљине зидова. Мермер за његову изградњу је дово-жен са Брача. Откривен је само централни и западни део грађевине се ве-ликом и пространом мрежом канала и једним елипсоидним базеном.

На месту некадашње античке палате налази се данас основна шко-ла. Ово је вила из средине 3. века са делимично очуваним правоугаоним поплочаним двориштем оивченим стубовима. Око дворишта су се нала-зили ходници са мозаичким подовима, који су водили у главне просторије. Северно је откривена грађевина са малим термама у неколико просторија које се нижу једна за другом. На дужим странама грађевине откопане су две апсиде и још једна мала уз западну просторију, која је служила за ре-креацију. Са источне стране палате дозидана је просторија у којој су се на-лазиле пећи за загревање хипокауста (Група аутора, 1964).

Централна базилика је откривена ископавањима која су почела 1978. године. Цела грађевина није археолошки истражена, али се претпо-ставља да је дужине око 20 м и ширине око 13 м. Базилика се налазила у центру Сирмиума, а око ње се простирао широки појас гробља.

Слика 4. – Античка палата

Базилика је добила име по градском заштитнику Светом Димитрију. Свети Димитрије је рођен у Солуну, а у Сирмиуму је био ђакон. Погубљен је 304. године, а у знак сећања на њега је подигнута црква. Од целе базилике сачуван је само олтарски престо. Сматра се да је базилику подигао перфект Леонтије негде између 427. и 441. године, управо у време економског пада и распада урбаног склопа Сирмиума. Базилика је значајна јер повезује антички Сирмиум са средњевековном Митровицом. Она симболично означава почетак хришћанства на овим просторима, а град већ вековима по својој базилици носи име Светог Димитрија.

Град Сремска Митровица испод земље има вероватно непроцењено уметничко богатство, које је само фрагментарно испитано. Међутим и то делимично испитивање дало је вредне музејске експонате. Ти експонати су све до 1948. године одлазили у музеј Беча, Пеште, Загреба. Тек 1948. године отвара се музеј Срема. Музеј је комплексног типа са археолошким, историјским и уметничким одељењем и нумизматичком, етнографском и природњачком збирком. Акцент је дат античкој збирци и приказу Сирмиума. У дворишту музеја смештен је лапидаријум. Изложба обухвата саркофаге, жртвенике, миљоказе и друге рељефне надгробне споменике од 1. до 4. века. Једна од вредности је сунчани сат израђен од скупог белог мермера. Сат је, по кретању Сунца, мерио месно време још пре деветнаест векова, и то пет преподневних и пет послеподневних часова. Сат приказује титана Атласа кога је Зевс казнио да држи небо на леђима. На сату су приказане још две фигуре, једна је херој Херкул, а друга његов полубрат

Ификл (овај лик је од велике вредности јер је врло редак). У дворишту музеја Срема се налазе и жртвеници Јупитеровог светилишта. Светилиште се састоји од 85 камених и мермерних жртвеника. Испод Јупитеровог жртвеника су се обављале заруке и венчања. У лапидаријуму музеја се налазе и саркофази, вечне куће богатих Римљана које ни време није могло уништити. На једном саркофагу са краја 3. века представљени су мушкарац и жена у грађанској ношњи. Жена у руци држи голуба као симбол хришћанства. Музеј поседује збирку златног, сребрног и бронзаног новца изузетне вредности. Посебно су у свету позната 33 златника из 4. века и златни појас аварског вође Бајана из 6. века, са драгим камењем. У музеју се налазе и бројне светиљке, украсни предмети, прстење, укоснице, огледала, медицински инструменти и веома лепа примерци стаклених посуда и сузница (бочице које су служиле за сакупљање суза римских госпођа).

Закључак

Да би данас, после много векова од пропасти римске империје, схватили шта значе напред наведени археолошки локалитети, морамо се у мислима вратити далеко у историју, у древни Сирмиум. Град је у својој највећој експанзији имао 100.000 становника, чији се начин живота у многоме разликовао од данашњег. То је био град динамике свакодневног живота који се пак највећим делом одвијао на улици, позоришту, арени. Сирмиум је био град пун контраста, на једној страни су били робови који су по цео дан вукли у носиљкама своје господаре, а на другој богати људи који су живели у палатама украшеним богатим мозаицима, мермерним подовима. Палате су имале канализацију, водовод, грејање, купатила. У Сирмиуму су у прво време живеле упоредо две вере, званична паганска (многобожачка) и тајна хришћанска (вера у једног Бога Свевишњег). Становници Сирмиума су веровали Јупитеру као врховном богу и многим мањим боговима, а сам град је штитила богиња Фортуна - богиња среће и изобиља. Живот богатих становника је био хаотичан, пун разврата и бруталности. Претеривало се у јелу и пићу, а брак се могао врло брзо склапати и разводити. Деца су препуштана робовима да их васпитају. Опште расуло у моралном смислу трајало је све до прихватања хришћанства као већинске религије. До тада су се хришћани крили, а када би били пронађени сурово би били кажњавани. Животом су платили многи хришћани крајем 2. и почетком 3. века. Међу њима је био и свети Великомученик Димитрије, по коме Митровица данас носи име.

Данас туристичка привреда Сремске Митровице требало би да базира своје деловање на археолошким локалитетима и материјалним остаци-

ма пре свега античког Сирмиума. Управо Сирмиум представља јединствену, може се рећи и уникатну туристичку вредност у нашој земљи, а нарочито у Војводини чијом актуелизацијом би требало да се покрене посустала туристичка привреда не само Сремске Митровице него и читавог Срема. На жалост ова туристичка вредност није на прави начин валоризована. Па ипак сваке године се повећава број страних туриста у Сремској Митровици, претежно из Француске и Немачке. У лето 1998. године први „туристи“ из ових земаља су били археолози који су у заједничком пројекту са стручњацима из Музеја Срема откривали скривена блага Сирмиума. Та сарадња је настављена и каснијих година, а са научницима из западних земаља све више стиже и туриста. На туристичким радницима Сремске Митровице је да ту новостечену популарност и искористе.

Литература

- Др. Слободан Ђурчић (2001): *Насеља у Срему*, Природно математички факултет, Департман за географију, Нови Сад.
- Радомир Прица (1991): *Насеља у Срему*, Сремска Митровица.
- Група аутора (1968): *Сремска Митровица*, Издање музеја Срема, Сремска Митровица.
- Група аутора (1964): *Музеј Срема*, Издање музеја Срема, Сремска Митровица.
- Генерални урбанистички план за Сремску Митровицу до 2010. године*; Сремска Митровица, 2000. година.